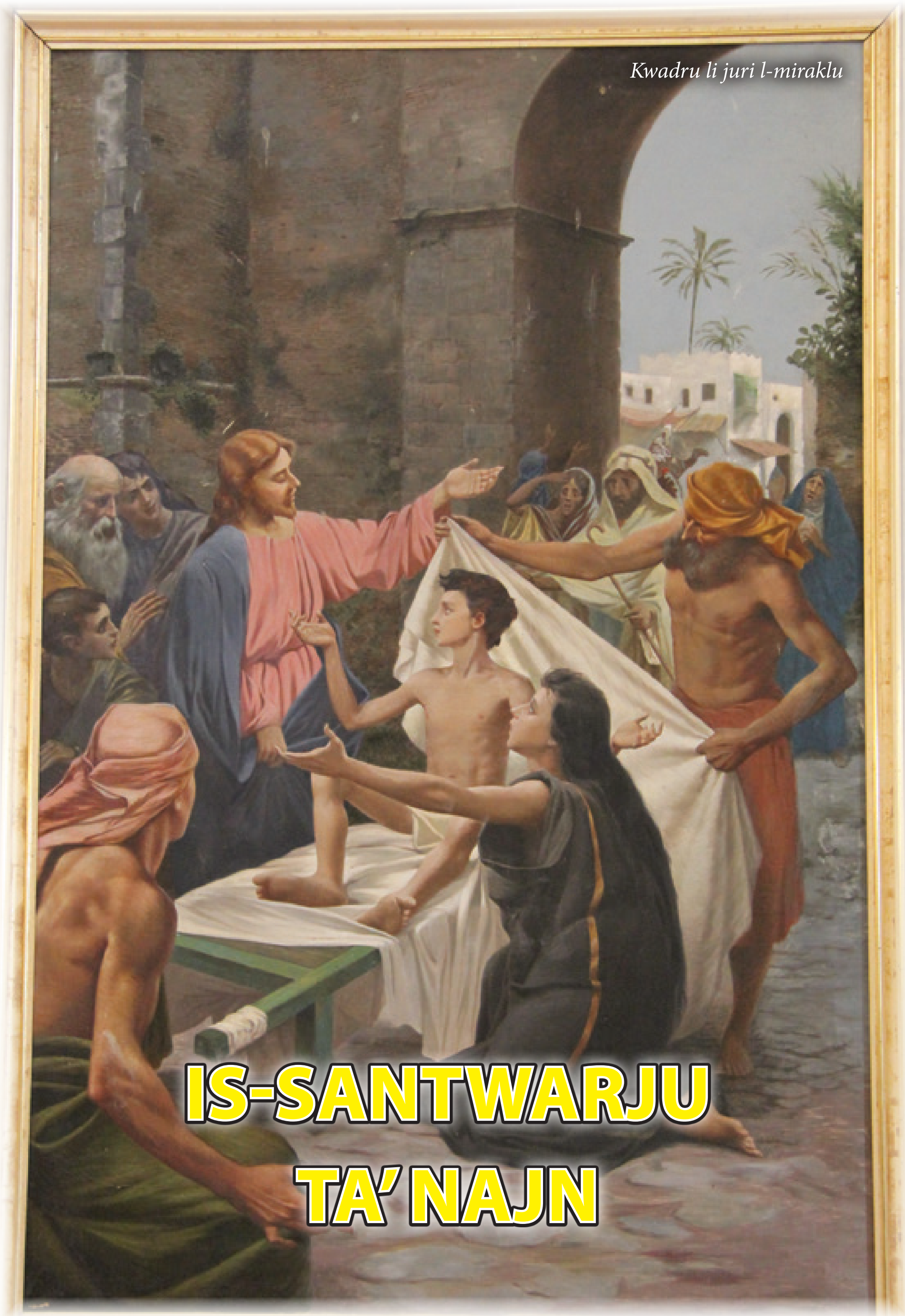

Kwadru li juri l-miraklu

IS-SANTWARJU TA' NAJN

Noel Muscat ofm

Fil-Galilija hemm xi postijiet qaddisa marbutin mal-ġrajjiet evanġeliċi, li jinsabu kemmxejn barra mir-rotta ordinarja tal-pellegrinaġġi, u li għaldaqstant mhumiex hekk magħrufin. Normalment il-pellegrini jżuru s-santwarji ta' Nazaret, Kana tal-Galilija, il-Muntanja Tabor, l-Għadira tal-Galilija, Haifa u Akri. Imma, barra dawn, hemm xi oħrajn li għandhom ukoll importanza fil-ħajja ta' Ġesù.

Meta l-pellegrini jmorru jżuru s-Santwarju tat-Trasfigurazzjoni fuq il-Muntanja Tabor, huma normalment jitilqu minn Nazaret lejn il-belt moderna ta' Afula, fil-wita ta' Yizre'el, li fil-Bibbja hi magħrufa wkoll bl-isem Grieg ta' Esdrelon. Fuq Afula hemm għolja li tissejjaħ bil-Lhudi Givat HaMoreh, u bl-Għarbi Ġebel Dahi. Din hi għolja kollha siġar li tinsab faċċata tat-Tabor, u li llum hi park nazzjonali. Xi kultant tissejjaħ ukoll "il-Ħermon iż-żgħir", tant li fis-Salm 89,13 naqraw: "It-Tramuntana u n-Nofsinhar inti ħlaqthom; b'ismek jifirħu t-Tabor u l-Ħermon". Għalkemm il-Muntanja Ħermon tissemma hawnhekk, imma din tinsab xi 80 kilometru lejn it-tramuntana tat-Tabor, u x'aktarx li s-salmista qed jirreferi għal din il-għolja ta' Givat HaMore, u mhux għall-Ħermon, għax hi tagħmel koppja mat-Tabor billi jinsabu waħda quddiem l-oħra.

Mal-ġenb ta' din l-għolja wieħed jinnota żona industrijali li żviluppat f'dawn l-aħħar snin. Anke t-triq ewlenija llum twessgħet u ma għadhiex isserrep mal-għolja kif kienet tagħmel qabel. Minkejja dan l-iżvilupp li sfortunatament qiegħed iħassar l-aspett rustiku u oriġinali tal-pajsaġġ, wieħed għadu jilmaħ qrib il-fabbriki raħal Musulman, karatterizzat mill-minarett ta' moskea. Anke dan ir-raħal kiber xi ftit. Fit-tarf tar-raħal, għalkemm diffiċli taraha mill-bogħod, hemm binja b'saqaf ħamrani. Din hi l-knisja ċkejkna ta' dan ir-raħal, anke jekk, kif għidna, fih ma joqogħdux Insara imma Musulmani. Is-sinjal tat-traffiku turistiku jurik l-isem Lhudi Nein bil-kliem "Widow's Son". Dan hu r-raħal ta' Najn (jew Najm), li jissemma fl-Evanġelju ta' San Luqa 7,11-17, li fih Ġesù qajjem mill-mewt lil żagħżugħ li kien l-uniku iben ta' mara armla.

Ir-rakkont evanġeliku ta' Luqa 7,11-17

"Wara dan imbagħad [Ġesù] mar f'belt jisimha Najn, u marru miegħu d-dixxipli tiegħu u kotra kbira ta' nies. Kif wasal qrib il-bieb tal-belt, kienu qegħdin iġorru wieħed mejjet li ommu, mara armla, ma kellhiex ħliefu; u magħha kien hemm għadd ġmielu ta' nies mill-belt. Kif raha l-Mulej tħassarha. 'Tibkix,' qalilha. Resaq, u mess it-tebut. Dawk li kienu qegħdin jerfgħuh waqfu. U hu qal: 'Żagħżugħ, qiegħed ngħidlek, qum!' U l-mejjet qam bilqiegħda u beda jitkellem. U Ġesù tah lil ommu. In-nies kollha tkexkxu bil-biża', u bdew jagħtu glorja lil Alla u jgħidu: 'Profeta kbir qam fostna,' u, 'Alla żar il-poplu tiegħu.' U dan il-kliem li qalu xtered mal-Lhudija u dawk l-inħawi kollha."

Dan hu wieħed mir-rakkonti li l-aktar iqanqluk fl-Evanġelji, u hu tipiku ta' San Luqa għax ma jinstabx fl-Evanġelji l-oħra. Hu rakkont li juri aspett tipiku tar-rakkonti ta' Luqa li juri lil Ġesù dejjem bħala dak li jħenn u jaħfer, u li jħossu mqanqal quddiem it-tbatija, hekk li l-poeta Dante Alighieri jsejjaħ lill-evanġelista *scriba mansuetudinis Christi*, il-kittieb tal-umiltà mimlija ħlewwa ta' Kristu.

X'aktarx li Luqa jintroduċi dan ir-rakkont biex jipprepara l-qarrejja għal dak li jgħid aktar tard fl-istess kapitlu 7,22 meta wieġeb liż-żewġ dixxipli ta' Ġwanni l-Battista bil-kliem: "Morru agħtu lil Ġwanni l-aħbar ta' dak li rajtu u smajtu; kif l-għomja qegħdin jerġgħu jaraw, iz-zopop jimxu,

il-lebbrużi jfiqu, it-torox jisimgħu, il-mejtin iqumu, u kif il-bxara t-tajba qiegħda tixxandar lill-fqar."

Ir-rakkont ifakkarna wkoll fiċ-ċiklu tal-Profeta Elija, fl-1 Ktieb tas-Slaten 17,8-24, fl-istorja ta' Elija li jmur għand waħda mara armla Siro-Feniċja fil-belt ta' Sarefta ta' Sidon (fil-Libanu tal-lum), u jitlobha kisra ħobż u ftit ilma fi żmien ta' ġuħ kbir. Hi ma kellhiex ħlief ftit dqiq f'ġarra u ftit żejt fil-kus li bihom kienet se tipprepara ftira għaliha u għall-iben waħdieni tagħha, mbagħad wara jmutu bil-ġuħ. Elija jitlobha jkollha fiduċja f'Alla ta' Israel, u hi tisma' minnu u ġġiblu l-ilma u l-ftira. Id-dqiq u ż-żejt baqgħu ma tbattlux u baqgħu jgħixu Elija, l-armla u binha. Imma mbagħad dan it-tifel marad u miet. Quddiem din l-omm armla mnikkta u qalbha maqsuma, Elija jidħol fix-xena: "'Agħtini lil ibnek.' U ħadu minn ħoġorha, u tellgħu fl-għorfa fejn kien jgħammar hu, u meddu fuq il-mitraħ tiegħu. U sejjaħ lill-Mulej u qal: 'Mulej, Alla tiegħi, fuq din l-armla wkoll, li qiegħed magħha, ridt iġġib il-ħsara u toqtlilha lil binha?' U mtedd tliet darbiet fuq it-tifel, u sejjaħ lill-Mulej u qal: 'Mulej, Alla tiegħi, ħalli ruħ it-tifel terġa' lura fih!' U l-Mulej sama' leħen Elija, u ruħ it-tifel reġgħet lura fih, u ħa l-ħajja. U Elija qabad it-tifel u niżżlu d-dar mill-għorfa, u tah lil ommu; u Elija qalilha: 'Ara, ibnek ħaj'" (1Slat 17,18-23). Luqa jsejjaħ lil Ġesù bit-titlu ta' Mulej, u hekk juri r-rabta li hemm bejn dan il-miraklu u l-qawwa divina li biha Ġesù hu sid il-ħajja. L-atteġġjament ta' Ġesù hu dak ta' ħniena li titwieled mill-qiegħ nett tas-sentimenti umani. Quddiem l-omm armla li qalbha kienet maqsuma għat-telfa tal-uniku iben tagħha, Ġesù jieqaf u bi ħlewwa kbira jistedinha ma tibkix. L-evanġelista jgħid li Ġesù mess it-tebut, li x'aktarx ma kienx tebut magħluq kif nafuh aħna, imma biss mitraħ iebes li fuqu fl-orjent iġorru lill-mejtin għad-difna. Imma l-fatt li Ġesù jmiss il-katavru juri li Hu ma jibżax mill-projbizzjoni tal-Liġi li kienet tiddikjara ritwalment impur lil min imiss xi mejjet.

Il-kliem ta' Ġesù: "Żagħżugħ, qiegħed ngħidlek, qum!" jindika verb (bil-Grieg *egeirein*) li fis-sens oriġinali jfisser tqajjem minn raqda profonda, jew li tqum minn mimdud għal wieqaf. Fil-Bibbja jintuża ta' spiss biex jirreferi għall-qawmien tal-mejtin fl-aħħar jum, imma wkoll biex japplikah għall-mirakli tal-qawmien li jwettaq Ġesù. Il-verb jintuża wkoll ħafna drabi fil-predikazzjoni apostolika tal-misteru paskwali (Atti 3,15; 4,10; 5,30; 10,40; 13,37; 1Tess 1,10; 1Kor 15,4.12-15).

Il-fatt li n-nies jaraw f'Ġesù profeta kbir li qam fosthom hu tifkira taż-żewġ profeti li, fit-Testment il-Qadim, huma indikati bħala li wettqu mirakli tal-qawmien mill-mewt, jiġifieri Elija (1Slat 17,8-24) u Eliżew (2Slat 4,18-37; 13,20-21). Luqa jgħid li l-fama ta' Ġesù tferrxet mal-Lhudija ma' dawk l-inħawi kollha. Għalkemm Najn tinsab fil-Galilija, u mhux fil-Lhudija, dak li Luqa jrid jgħid hu li l-fama ta' Ġesù tferrxet mar-reġjun kollu li fih kienu jgħixu l-Lhud, mela inkluża l-Galilija.

Din il-ħarsa ħafifa lejn ir-rakkont evanġeliku u l-ambjentazzjoni tiegħu fil-kuntest tal-Iskrittura twassalna issa biex nitkellmu dwar ir-raħal ta' Najn u dwar is-santwarju li jfakkar din il-ġrajja. Aħna fortunati li l-isem antik baqa' jeżisti sa żmienna, u għaldaqstant it-toponomastika biblika turina li dan hu proprju l-post li fih seħħ dan il-miraklu uniku li wettaq Ġesù, u li ħalla impressjoni hekk qawwija fin-nies sempliċi li rawh, li dawn bdew jitkexkxu bil-biża'. Minkejja dan kollu d-deskrizzjoni hi naturali u sempliċi għall-aħħar, u turi lil Ġesù li, bi ħlewwa u delikatezza kbira, jqajjem żagħżugħ mill-mewt daqs li kieku kien qed iqajmu minn raqda profonda. Fl-istess ħin naraw ukoll kif Ġesù kien idur il-Galilija u jmur saħansitra fl-irħula ċkejknin imxerrdin mal-kampanja, kif jixhed l-istess San Luqa 4,43-44 meta Ġesù jħalli Kafarnahum: "Iżda hu

qalilhom: 'Jeħtieġli nxandar l-Evanġelju tas-Saltna ta' Alla lill-ibliet l-oħra wkoll, għax għalhekk kont mibgħut.' U kien jippriekda fis-sinagogi tal-Lhudija."

Dehra panoramika ta' Najn

Il-fonti antiki dwar ir-raħal ta' Najn

L-istudjuż u arkeologu Franġiskan P. Bellarmino Bagatti OFM (miet fis-7 ta' Ottubru 1990) jitkellem dwar ir-raħal ta' Najn (Naim) fl-istudju tiegħu *Antichi Villaggi Cristiani di Galilea*, Studium Biblicum Franciscanum, Jerusalem 1971 [Collectio Minor, 13], 261-272. Hu jsemmi bosta fonti antiki dwar ir-rakkont evanġeliku, li hawnhekk niġbruhom fil-qosor.

Is-Sinassarju Alessandrin jgħid li l-miraklu kien qanqal lil wieħed żagħżugħ jismu Onesimu biex imur wara Ġesù u jkun wieħed mit-72 dixxiplu li jsemmi Luqa 10,1. Luqa jsemmi l-bieb tal-belt, u dan forsi jindika li r-raħal kien imdawwar b'ħitan. Imma l-ebda wieħed mill-pellegrini tal-qedem ma jgħid li Najn kienet raħal fortifikat. X'aktarx ir-riferiment għall-bieb tal-belt jindika l-post li fih it-triq tal-kampanja kienet tidħol fl-abitat.

Fl-*Onomasticon urbium et locorum Sacrae Scripturae* (qabel is-sena 324), l-istoriku tal-Knisja Ewsebju ta' Ċesarija, jikteb: "Naim hu raħal li fih il-Mulej qajjem mill-mewt lill-iben l-armla, u sallum jinsab żewġ mili bogħod mill-muntanja Tabor fejn jidher fuq ix-xaqliba tan-nofsinhar qrib Endor" (Donato Baldi, *Enchiridion Locorum Sanctorum*, Franciscan Printing Press, Jerusalem 1935, numru marġinali 530). Ir-raħal jissemma wkoll minn San Ġlormu lejn il-bidu tas-seklu 5.

L-ewwel wieħed li jikteb dwar Najn għax kien żar ir-raħal hu Pietru Diaconus fis-sena 1137, fl-era Kruċjata: "Fir-raħal ta' Naim, fid-dar tal-armla li binha ġie mqajjem mill-mewt, illum hemm knisja. Il-qabar li fih riedu jidfnuh għadu jidher sal-lum" (Baldi, 531). Minn dak li jgħid dan il-kittieb jidher li n-nies tar-raħal kienu jqimu d-dar tal-armla u kienu bidluha fi knisja biex fiha jfakkru l-miraklu. Hemm diversi tradizzjonijiet apokrifi li jgħidu saħansitra li l-armla kienet saret Kristjana flimkien mal-familja tagħha. Dan id-dettall jinsab fil-kitba apokrifka *Il-Mirakli ta' Ġesù*, dokument etjopiku. Il-pellegrini tal-medjuevu kienu jaraw fiż-żagħżugħ li Ġesù qajmu mill-mewt lill-appostlu San Bartilmew, li t-tradizzjoni torbtu ma' Natanjel minn Kana tal-Galilija (Ġw 1,45-51; 21,2). Il-knisja ta' Najn tissemma minn Ewtikju, Patrijarka ta' Lixandra (933-940).

Fl-era Kruċjata r-raħal ta' Najn jissemma wkoll mill-pellegrini Johannes minn Würzburg (1165) u minn Burchard tal-Monte Sion (1283), li jgħid li r-raħal jinsab fuq il-ġenb tal-*Hermon minor*, jiġifieri Ħermon iż-żgħir (Baldi, 533 u 535). Fl-1101, Tancredi, Prinċep tal-Galilija, kien irregala r-raħal ta' Najn lill-abbazija Benedittina

tal-Muntanja Tabor. Fl-1153 ir-raħal kien sar proprjetà tal-Kavallieri Ospedalieri ta' San Ġwann, imma fl-1263, meta s-Sultan Baybars ħakem it-Tabor, anke Najn spiċċat f'idejn is-Saraċini.

Fl-1335 P. Giacomo da Verona, fil-*Liber peregrinationis*, jikteb: "Taħt il-muntanja Ħermon iż-żgħir, xi erba' mili bogħod mill-muntanja Tabor, hemm ir-raħal ta' *Naym*, li fih Kristu qajjem mill-mewt lill-iben tal-armla... hemm tinsab knisja mġarrfa fejn kien seħħ dan il-miraklu, għax issa f'dan ir-raħal jgħixu Saraċini mill-agħar li jagħmlu ħafna ħsara u nkwiet lill-insara" (Baldi, 537). Dan ifisser li, fis-seklu 14, ir-raħal ta' Najn kien abitat minn Musulmani, kif għadu sal-lum.

Il-Franġiskan P. Niccolò da Poggibonsi, fil-*Libro d'Oltremare* (1345) jitkeb: "Wara li tlaqna mill-belt ta' Sebaste [fis-Samarija], hemm ħafna tlajja mbagħad wieħed jinżel fil-wita [Yizre'el]. Wara 10 mili ssib raħal miżeru, li fih jgħixu Saraċini mill-agħar f'dak il-pajjiż, li donnhom riedu jikluna ħajjin u talbuna nħallsu 10 drakmi kull ras. F'nofs in-nhar tlaqna u wasalna fir-raħal ta' *Naim*. Fid-daħla ta' Naim hemm knisja sabiħa, u hemm il-Mulej tagħna Ġesù Kristu qajjem lill-iben tal-armla li kienu qed jiħduh għad-difna" (Baldi, 538).

P. Francesco Suriano, *Trattato di Terrasanta* (1485) jikteb: "Il-belt ta' *Naym* fejn Kristu qajjem mill-mewt lill-uniku iben tal-armla. Din il-belt hi mibnija fuq il-ġenb ta' muntanja, bħall-belt ta' Assisi, u hi xi ħames mili bogħod mill-muntanja Tabor. Fiha ħafna nies u dik ix-xaqliba tal-għolja hi mimlija siġar taż-żebbuġ. Fil-post li fih Kristu wettaq il-miraklu nbniet knisja biex tfakkar il-ġrajja" (Baldi, 539).

Fl-aħħarnett P. Bonifacio di Ragusa [Dubrovnik], *Liber de perenni cultu*

Il-Knisja ta' Najn

Terrae Sanctae (1552-1564) jikteb: "Il-belt ta' Naim tinsab f'riġlejn il-muntanja Ħermon, u llum fiha biss xi tmien jew għaxar djar ċkejknin. Hi l-post li fih Kristu qajjem mill-mewt lill-iben tal-armla. Hemmhekk kienet inbniet knisja, imma llum tidher imġarrfa minħabba l-qedem tagħha" (Baldi, 540).

Is-Santwarju ta' Najn

Il-knisja antika, li kienet imġarrfa, ġiet għal xi żmien mibdula f'moskea u kellha wkoll *miħrab* (niċċa li tħares lejn il-Kaaba fil-Mekka). Interessanti li l-arkeoloġi tas-*Survey of Western Palestine* (1872-1877) jiktbu li r-raħħala kienu jsejħu l-moskea bl-isem *Mukân Sidna* (Waqfet il-Mulej), mela kienu jfakkru l-ġrajja tal-Evanġelju.

Fl-1878 il-Franġiskani tal-Kustodja tal-Art Imqaddsa akkwistaw dawn il-fdalijiet. Minn deskrizzjoni li jagħtu naqraw li: "Mill-kappella antika ma fadal xejn għajr erba' biċċiet mill-ħajt għoljin xi metru, u parti oħra fuq ix-xaqliba tal-lvant, imżejna b'kolonna ta' irħam abjad. Il-Patrijiet Franġiskani ħadu ħsieb biex jibnu kappella sabiħa fejn kien hemm dik antika." Il-Franġiskani li interessaw ruħhom biex jibnu dan is-Santwarju kienu P. Filippo da Montaltoveglio, Gwardjan ta' Nazaret, Fra Giuseppe Baldi, prokuratur tal-Art Imqaddsa fil-Galilija, u Pacifico Saleh, li kien dragoman tal-Kustodja u ħa ħsieb jagħmel trattattivi mar-raħħala billi kien Għarbi, ħalli l-patrijiet ikunu jistgħu jakkwistaw il-fdalijiet Kristjani ta' Najn. Il-kap tar-raħal, għalkemm Musulman, ikkopera mal-Franġiskani u ħallihom jaqtgħu l-ġebel minn barriera fil-qrib u jagħmlu użu mill-ilma tan-nixxiegħa tar-raħal.

Il-kappella kellha tinbena malajr kemm jista' jkun, u mhijiex ċertament opra ta' arkitettura, minħabba l-fatt li l-patrijiet sabu kemm l-ostaklu biex jibnuha. Hi tbierket fil-31 ta' Marzu 1881 meta saret il-pellegrinazzjoni ta' darba fis-sena li l-Kristjani tal-Galilija jagħmlu fir-raħal ta' Najn biex ifakkru l-miraklu ta' Ġesù.

Is-Santwarju sal-lum għandu l-forma ta' kappella sempliċi ta' forma rettangolari, u li fiha abside fuq il-lvant. Hi twila 16-il metru u wiesgħa 10.7 metri. Inbniet b'ġebel minġur u għandha saqaf troll minn ġewwa u minn barra miksija bit-tegole ħomor li jagħtu l-karatteristika tal-kappella bħala l-unika binja ta' dan it-tip fir-raħal. Il-pjanti tal-knisja saru s-sena ta' qabel bl-inizjattiva ta' Fra Giuseppe Baldi, u llum jinsabu mħarsin fl-arkivju kustodjali. Quddiem l-abside hemm altar li fuqu għandu ċiborju.

Fil-knisja ma hemm l-ebda tiżjin ħlief żewġ kwadri li jirrappreżentaw it-tnejn li huma l-ġrajja tal-miraklu. Kwadru hu mdendel bħala titular fuq l-altar fl-abside, u kwadru ieħor kien jinsab imdendel fuq il-bieb tal-kappella, imma llum iddendel mal-ħajt tal-ġenb. Il-kwadru titulari, li sar lejn tmiem is-seklu 19, u li hu kbir 3.5 metri b'2 metri, jirrappreżenta lil Ġesù bil-wieqaf fin-nofs b'idu x-xellugija merfugħa lejn is-sema u b'idu l-leminija li tmiss il-katalett li fuqu hemm iż-żagħżugħ li jqajmu mill-mewt, jipprova jgħatti wiċċu mill-qawwa tad-dawl tax-xemx li għoddha kienet tagħmih wara li kien fid-dlam tal-mewt, bin-nies mistagħġbin iħarsu lejn ix-xena, fosthom l-appostli u l-armla.

Il-kwadru li kien hemm fuq il-bieb ukoll tpitter lejn tmiem is-seklu 19. Hu 2 metri b'1.25 metri, u juri x-xena b'mod ċar u dettaljat. Fuq l-isfond il-pittur pinġa l-bieb tar-raħal ta' Najn li warajh hemm xi djar u siġar tal-palm. Juri lil Ġesù li b'idu x-xellugija jqajjem liż-żagħżugħ mill-mewt, filwaqt li raġel ineħħi l-liżar abjad li fih kien imkeffen fuq il-katalett. L-omm tidher għarkobbtejha maġenb binha, miblugħa bil-għaġeb u b'id x-xellugija tesprimi l-ferħ tagħha għal dik id-dehra tal-miraklu. Iż-żagħżugħ jidher mimli ħajja

u lest biex jaqbeż fuq riġlejh minn fuq il-katalett. Madwar hemm l-appostli u n-nies miblugħin b'dak li kienu qegħdin jaraw b'għajnejhom.

Iċ-ċimiteru, in-nixxiegħa u l-moskea

Jissemma ċimiteru antik li l-fdalijiet tiegħu jinsabu lejn it-tramuntana tal-knisja attwali. Iċ-ċimiteru tar-raħal tal-lum jinsab fuq ix-xaqliba tal-lvant, barra mill-abitat. Xi awturi jitkellmu minn oqbra li huma mħaffrin f'riġlejn l-għolja ta' Givat HaMore, fuq ix-xaqlib tal-punent tar-raħal. Dawn huma oqbra mħaffrin fil-blat, imma llum huma għal kollox abbandunati. Instabu xi sarkofagi, u wieħed minnhom jinsab maġenb il-knisja. Jista' jkun li ċ-ċimiteru tar-raħal ta' żmien Ġesù kien jinsab lejn dawn l-inħawi, għax il-Lhud kienu jidfnu barra mill-abitat. Għaldaqstant il-knisja nbniet fil-post li fih il-funeral kien ħiereġ mir-raħal biex imur lejn il-post tad-dfin. Fl-antik kien għad hemm diversi sarkofaġi mxerrdin mar-raħal, li r-raħħala kienu jużawhom biex fihom jixħtu l-ilma biex jixorbu minnhom il-bhejjem.

In-nixxiegħa antika tar-raħal ukoll ma għadhiex teżisti. Fl-antik kienu jmorru fiha n-nisa tar-raħal biex jimlew l-ilma, bil-ġarar fuq rashom. Il-fdalijiet tan-nixxiegħa jinsabu taħt l-għolja, fid-direzzjoni tal-majjistral tal-knisja. Għadu jnixxi ftit ilma fil-qiegħ.

Il-moskea l-antika li kienet imġarrfa, imma li llum hi mibnija mill-ġdid u bil-minarett tagħha tiddomina fuq ir-raħal u hi magħrufa bħala Omar Mosque. Tinsab xi 30 metru bogħod mill-knisja. Din il-moskea kienet teżisti fis-sekli 14-15 kif jiktbu l-pellegrini ta' dak iż-żmien. Bagatti jgħid li l-binja oriġinali ma kinitx dik ta' knisja li mbagħad inbidlet f'moskea, kif wieħed donnu jifhem mir-rakkonti tal-pellegrini tal-qedem, imma pjuttost moskea li inbniet ġdida, u li mbagħad, fi żminijiet aktar reċenti, kienet abbandunata u mġarrfa, sakemm reġgħet nbniet kif narawha llum.

It-tifkira tal-miraklu ta' Najn

Il-Kustodja tal-Art Imqaddsa tieħu ħsieb biex it-tifkiriet evanġeliċi fid-diversi Santwarji jibqgħu jiġu mfakkra u ċċelebrati mill-Insara lokali tal-Galilija, l-aktar mill-parroċċa ta' Nazaret, permezz ta' *peregrinationes*, jew pellegrinaġġi annwali. Illum is-Santwarju ta' Najm mhux miftuħ kuljum, minħabba l-fatt li r-raħal hu kollu kemm hu Musulman u pellegrini ftit li xejn jaslu hemmhekk, anke jekk it-triq illum hi komda u tista' tidħol anke l- kowċ turistika. Iċ-ċwievet tal-kappella antikament kienu f'idejn familja Musulmana lokali, li kienet tiftaħ u tagħlaq il-knisja għall-pellegrini fuq offerta nominali. Illum il-ġurnata, wara li l-Kustodja għamlet restawri intensivi fil-knisja u fil-proprjetà tagħha madwar is-Santwarju fis-sena 2013, il-post ġie reċintat u ċ-ċwievet jinżammu mill-fraternità Franġiskana tal-Muntanja Tabor, li tislifhom lill-gruppi li jkunu jixtiequ jżuru dan is-Santwarju. Għal xi żmien kien hemm ukoll patri addett biex joqgħod Najn matul il-ġurnata, imma li hu membru tal-fraternità tat-Tabor. Hemm ukoll proġett li hemmhekk tibda tgħix komunità reliġjuża b'mod permanenti biex tieħu ħsieb is-Santwarju u hemm binja żgħira li tista' sservi bħala residenza u kunvent, u tipprovdi servizz lill-pellegrini, imma sa issa dan ma kienx possibbli għal bosta raġunijiet, fosthom il-fatt li r-raħal hu kollu Musulman u maqtugħ kemmxejn miċ-ċentri abitati.

Ir-raħal ta' Najn għamel żmien li kien kollu Kristjan, imma dan kien fl-era Kruċjata. Sas-seklu 19 kien għad hemm fir-raħal nukleu żgħir ta' Kristjani Ortodossi, imma ma kellhomx knisja. Għal bosta snin il-Kustodja tal-Art

Is-Santwarju ta' Najn

Imqaddsa kienet tagħmel żewġ *peregrinationes* lejn is-Santwarju ta' Najn, waħda nhar il-Ħamis wara r-4 Ħadd tar-Randan, u fil-15-il Ħadd wara Pentekoste. F'dawn il-ġranet, fil-liturġija pre-konċiljari, kien jinqara r-rakkont tal-miraklu ta' Najn. Fil-liturġija post-konċiljari dan ir-rakkont qed naqrawh fl-10 Ħadd matul is-sena (ċiklu Ċ) u t-Tlieta tal-24 Ġimgħa matul is-sena.

Sal-1904 kien hemm xi 10 abitanti Kristjani fir-raħal. Illum ir-raħal hu kollu kemm hu Musulman u qiegħed jiżviluppa mhux ħażin, l-aktar minħabba ż-żona industrijali li hemm qrib tiegħu. Għandu popolazzjoni li waslet għal madwar elfejn abitant.

Najn jinsab ukoll qrib żewġ siti oħrajn bibliċi. Is-sit ta' Sunem, illum ir-raħal Għarbi ta' Sulam, jimmarka l-post li fih kienet tgħix Abisag is-Sunammita, it-tfajla li kienet taqdi lil David meta kien anzjan u marid (1Slaten 1,1-4). Dan kien ukoll il-post li fih il-profeta Eliżew kien qajjem tifel mill-mewt (2Slaten 4,8-37), fatt li għandu rabta kbira mal-miraklu li wettaq Ġesù f'Najn. Ir-raħal ta' Endor, li antikament kien raħal Għarbi jismu Ain Dur, u nqered waqt il-gwerra tal-Indipendenza Israeljana fl-1948, illum hu kollu kemm hu Lhudi, u jimmarka l-post li fih seħħet il-ġrajja ta' meta r-re Sawl mar għand is-saħħara biex din tqajjimlu mill-mewt lill-profeta Samwel (1Samwel 28,3-25), proprju fil-lejl qabel ma Sawl u ibnu Ġonatan sfaw maqtula fuq il-Għoljiet ta' Gilboa.

Mill-għoli tal-muntanja Tabor wieħed jilmaħ dehra panoramika tal-wita ta' Esdrelon bl-għolja ta' Givat HaMore u taħtha r-raħal ta' Najn. Hi dehra li tfakkarna kif il-Mulej Ġesù ried jinżel mill-għoli tal-glorja tiegħu fit-Trasfigurazzjoni fuq it-Tabor biex ikun mal-bnedmin fil-mumenti tat-tbatija u quddiem in-niket tal-mewt. L-umanità u l-ħlewwa mimlija mħabba ta' Ġesù li reġa' sejjaħ għall-ħajja t-tfajjel żagħżugħ ta' Najn u mela bil-faraġ lil ommu armla mnikkta u qalbha maqsuma hu r-ritratt tal-umanità li terġa' ssib il-ħajja vera bil-kuntatt fiżiku ta' Ġesù li jmil fuq il-mewt kiefra biex jibdilha fit-tama ta' ħajja li qatt ma tintemm.

Riferenzi

Bellarmino Bagatti OFM, *Antichi villaggi cristiani di Galilea*, Franciscan Printing Press, Jerusalem 1971, 261-272.

Donato Baldi OFM, *Enchiridion Locorum Sanctorum*, Franciscan Printing Press, Jerusalem 1935, nn. 530-541, 428-431.

Heinrich Fürst – Gregor Geiger OFM, *Terra Santa. La Guida della Custodia di Terra Santa*, Traduzione dal Tedesco di Diario Rivarossa, Edizioni Terra Santa, Milano 2017, 214.

Denys Pringle, *The Churches of the Crusader Kingdom of Jerusalem. A Corpus*. Vol. II: L-Z (excluding Tyre), Cambridge University Press 1998. Digitally printed version 2009, No. 168, 115-116.